

Ювілеї

Віра БІЛОУС

ОКРИЛЕНИЙ РОДИННОЮ ЛЕГЕНДОЮ (До портрета вченого)

Vira BILOUS. Winged by Family Legend (To a Portret of Scientist).

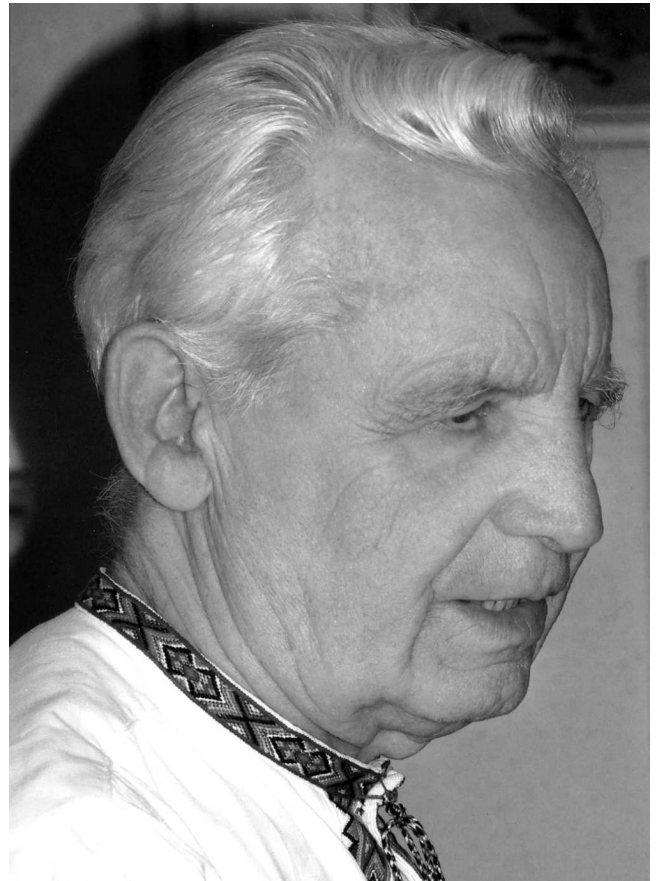
У родині Кирчівих із карпатського села Корчина, що на Сколівщині, уже кілька поколінь передається одна легенда. У ній мовиться про священника Богдара й учителя Павла Кирчівих. Вони були письменниками та громадськими діячами і приятелювали з І.Франком. Розповідають про приїзд і виступ Каменяра в Корчині і, з особливою гордістю, про його гостювання в оселі братів, на місці якої тепер стоїть батьківська хата Романа Кирчіва.

Переказ про цих дідових братів й І.Франка майбутній учений уперше почув від їхньої сестри Марії Онуфрів. “Хата її була поблизу школи, тож, коли я – початкуючий школяр, закінчував уроки, вона часто забирала мене до себе, розпитувала про школу, дитячі справи і сама цікаво розповідала”¹, – згадує Роман Кирчів. Її спомини про ту небуденну подію були особливо захоплюючими, з багатьма цікавими подробицями. Вони глибоко вразили дитячу уяву.

Це легенда чи дійсність? Якщо насправді так було, то де, коли, за яких обставин батькові стрийки спізналися з І.Франком? Що їх єднало? Про що гомоніли ось тут, у цій прадідівській садибі, визначний письменник, учений зі світовим ім'ям і сільський священник Богдар?

На ймовірність родинних розповідей указували численні перекази односельців про приїзд у село І.Франка, про його дарунок корчинцям – підбірку книжок для їхньої “Просвіти” тощо.

У такому середовищі, оповитому загадковими усними оповідями, і проходили дитячі літа Р.Кирчіва. Від них залишилося багато й інших яскравих вражень. Деякі суттєво вплинули на світогляд, переконання, наукові зацікавлення майбутнього вченого. Так, у його пам'яті чітко зринають часті походи з батьком на сільські аматорські концерти й вистави, а також виступи приїжджих театральних труп. Особливо виразними є спогади про приїзд у село в 1936 чи 1937 рр. знаменитого хору інтернованих (у Польщі) воєнків УНР, диригентом якого був Дмитро Котко (1892–1982 рр.).

“Я, річ ясна, мало розумівся на хоровому співі. Але пам'ятаю, що мене вразила дуже якась нечувано чудесна музика, гармонія, що творилася на сцені людськими голосами. А ще: граціозність і елегантність диригента, що володів цим живим диво-інструментом”². Відтоді й бере початок, як зазначав Р.Кирчів, його наукове зацікавлення те-

¹Кирчів Р. Один з подвижників (о. Богдар Кирчів).– Дрогобич, 1996.– С. 13.

²Кирчів Р. На концерті хору Дмитра Котка // Народна Творчість та Етнографія.– К., 1992.– Ч. 5–6.– С. 8.

атром³, яке зреалізувалося в низці рецензій, а також у монографії про артиста Івана Рубчака.

По закінченні Корчинської початкової школи Роман Федорович продовжував освіту у Стрийській гімназії (1943–44 рр.). Хоч і коротке було перебування в цьому закладі (гітлерівці влаштували в ньому військову лічницю), усе ж стало також знаковим. Адже там йому пощастило навчатись української мови та літератури у відомого педагога, громадського діяча Івана Боднарука. Він, окрім іншого, активно займався краєзнавством: цікавився життєвими і творчими долями земляків, що проявили себе в літературі, музиці, науці, шкільництві. Очевидно, що не без впливу цього наставника майбутній учений згодом обере фах українського філолога⁴.

“Суворий і дуже вимогливий учитель” запам’ятався Романові Федоровичу і з інших причин. Якось він покликав свого учня та почав розпитувати про його родичів – письменників Богдара (1856–1900 рр.) та Павла (1862–1916) Кирчівих. Очевидно, що на ту пору І.Боднарук працював над нарисом про літераторів зі Стрийщини, який згодом вийшов під назвою “Стрийський парнас”. Та небагато чим міг допомогти йому гімназист.

“Учитель гостро скартав мене за те, що мало цікавлюся своїми “гарними”, за його словами, предками. І ці слова, цей докір запали мені тоді в душу”⁵, – зізнається професор.

Після Стрийської гімназії було навчання в середній школі Верхнього Синьовиднього (1944–47 рр.), учителювання в рідному селі (1847–48 рр.) та сповнене приємних і драматичних перипетій студентське життя у Дрогобичі та Львові (1948–53 рр.). У 1954–57 рр. Р.Кирчів – аспірант кафедри української літератури Львівського державного педагогічного інституту. Об’єктом дисертації обрав комедії Івана Франка.

Не полишав франкознавства дослідник і після

захисту кандидатської – написано понад 30 статей про науковий, літературний та громадський доробок Каменяра, упорядковано і прокоментовано 26-ий том його “Зібрання творів: У 50-ти т.” (К., 1980) тощо. Отож постать цього визначного українця стала однією з постійних ділянок наукових студій ученого. Чи випадково?

“Головно від цієї [родинної. – В.Б.] легенди походить моє зацікавлення франківською тематикою”, – зауважив учений в одній із статей⁶. Можливо, досліджуючи цю царину, він сподівався ближче підійти до розгадки усної сімейної оповіді, а також низки питань, на які старші в родині вже не могли дати вичерпної відповіді.

І ось, попрацювавши два роки над дисертацією, аспірант знайшов чимало цікавого й зі “своїї” теми. Так, серед доробку І.Франка натрапив на його віршований опис та статтю про просвітницьку мандрівку зі студентами по Гуцульщині, Покутті й Бойківщині (літо 1884 р.). Там же докладно відтворено їхні відвідини й Корчина. Указано заходи як прибулих ентузіастів, так і сільської громади, яка за кілька днів відремонтувала приміщення однокласної школи, де мав виступати визначний краєнин, т. ін.⁷. Отже, один із фрагментів родинного переказу базується на реальних історичних подіях. Цими відомостями Р.Кирчів ділиться з читачами районної газети⁸.

Тоді ж, на початках наукової діяльності, прихильна доля зводить його з найкомпетентнішим знавцем архівної спадщини українських письменників (у тому числі й І.Франка) Марією Деркач (1896–1972 рр.). Знайомство відбулося під час першої поїздки Р.Кирчів за необхідним дисертаційним матеріалом до відділу рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка (1955 чи 1956 рр.).

На ту пору М.Деркач уже чверть століття як

⁶Кирчів Р. Добра і мудра наставниця // Вальо М. Марія Деркач 1896–1972: Бібліографічний покажчик: спогади, розвідки, листи.– Львів, 1999.– С. 164.

⁷Кирчів Р. Слідами однієї Франкової мандрівки // Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник.– Львів, 1982.– С. 62–64.

⁸Кирчів Р. На Галицькому Підгір’ї (Участь Ів.Франка у студентській мандрівці 1884 р.) // Радянське Слово.– Дрогобич.– 1956.– 19 серпня.

³Дем’ян Г. Духовне середовище становлення і розгортання наукової діяльності Романа Кирчіва // Народознавчі Зошити.– Львів, 2003.– Ч. 3.– С. 398.

⁴Там само.– С. 399.

⁵Кирчів Р. Один з подвижників...– С. 7.

упорядковувала та науково опрацьовувала вказані рукописні фонди – спочатку у Львові, працюючи в різних відділеннях та секціях НТШ, а з 1950 р. – у Києві. У воєнні роки вона самовіддано дбала про врятування архіву І.Франка від знищення під час бомбардувань Львова. Опублікувала висококваліфікований опис рукописних фондів архіву, брала участь у підготовці 20-томного видання його творів⁹. З 1957 р. М.Деркач була старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук (Львів). У 1962 р., зазнавши гонінь і професійних принижень, змушена піти “на заслужений відпочинок”.

А наприкінці 50-их рр. у київських архівах дослідниця прихильно відгукнулася на прохання аспіранта Р.Кирчіва допомогти в пошуку рукописних джерел для дисертації. Познайомившись ближче, М.Деркач, як і колись стрийський учитель Іван Боднарук, почала розпитувати про його родичів Богдара і Павла Кирчівих.

Розчулений Роман Федорович розповів усе, що чув про них, а також довірив доброзичливиці й родинний переказ. Наприкінці не без гордості додав, що його батьківська хата стоїть на тій самій садибі, з якої походять стрийки і де гостював І.Франко.

“Марія Дем’янівна, помітивши мій пафос, – згадує професор, – посміхнулася і зауважила: “То не легенда, тут в архіві І.Франка знайдете багато матеріалу, який переконає, що так було насправді”. Щобільше, вона показала відповідні рукописні джерела. І це було не що інше, а листи братів Кирчівих до І.Франка! Отож підтверджується ще один фрагмент родинних розповідей – дідові брати таки приятелювали з І.Франком.

Слушні поради вченої Р.Кирчів отримував і під час їхньої спільної праці в Інституті суспільних наук. Тоді ж вона розповіла, що замолоду добре знала синів Богдара Кирчіва. Марія Дем’янівна була одним із небагатьох науковців, які цікавились успіхами Р.Кирчіва у дослідженні життєписів своїх родичів. Про небуденну особистість він написав теплі спогади, у яких звучить щиро-

сердна подяка. А також... гіркий жаль за тим, що в драматичний для неї час “не знайшлося сил і можливостей якось захистити цю гарну, світлу, мудру і надзвичайно незахищену добру Людину”¹⁰.

Зустріч із дослідницею архіву І.Франка утвердила наміри Р.Кирчіва дослідити життєвий і громадський шлях своїх непересічних представників родини, і він розпочав збір відомостей. Займається цим принагідно, працюючи над плановими монографічними дослідженнями та докторською дисертацією, керуючи відділами етнографії та фольклористики Інституту народознавства й секцією НТШ. Робота триває понад п’ятдесят літ.

За цей час учений докладно простудював багатогранну спадщину І.Франка – опубліковану й ні, видання й рукописні матеріали НТШ. Вивчав архіви навчальних закладів, де здобували освіту брати Кирчіви, – фонди львівської гімназії, духовної і вчительської семінарії.

Сімейні перекази й уже перші віднайдені уривчаті факти вказували на активну участь братів Кирчівих у різних сферах суспільного життя в Гадичині і Буковині. Значить, згадки про них, міркував дослідник, можуть бути в тогочасній періодиці. Тому, шукаючи рідні імена, гортав тисячолісті підшивки журналів “Зоря”, “Правда”, газет “Діло”, “Буковина”, польських – “Kurjer Stryjski”, польськомовних петербурзьких – “Крај” тощо.

Зацікавившись історією шкільного будинку, де виступав І.Франко, він опрацьовував архіви краєвих шкільних управ. Цінні відомості знаходив у сховищах неопублікованих документів просвітницьких товариств («Академічного братства», “Січі”, “Просвіти”) та визначних діячів (письменника О.Кониського, редактора часопису “Діло” І.Белея та ін.). Розпитував односельчан і мешканців інших сіл, де жили і працювали Богдар і Павло Кирчіви.

Прислужилися дослідникові вітчизняна та діаспорна краєзнавча література. Стежив за статтями про цих діячів у районних газетах, які підготував на основі опублікованих і архівних матеріалів

⁹Вальо М. Від упорядника // Вальо М. Марія Деркач 1896–1972: Бібліографічний покажчик... – С. 5–11.

¹⁰Кирчів Р. Добра і мудра наставниця... – С. 163–168.

етнограф, історик Григорій Дем'ян. Його нариси про громадську й літературну діяльність братів Кирчівих у книзі "Таланти Бойківщини" (Львів, 1991) свого часу Роман Федорович оцінив як найдокладніші¹¹.

Потроху нагромаджувалися факт до факту, папка до папки. Поступово, однак виразно вимальовувалися яскраві портрети двох забутих постатей українського суспільства ХІХ ст., постатей зі своїм багатим внутрішнім світом, різногранними зацікавленнями, творчими задатками та одержимістю безкорисливо працювати в ім'я культурного, національного поступу краю.

Обидва брати Кирчіви писали вірші, оповідання, нариси, займалися перекладами. Твори Богдара Кирчіва клали на музику композитори В.Матюк та О.Нижанківський, ставили на сцені галицькі театри. Павло Кирчів був редактором чернівецької газети "Буковина" (1888 р.) та львівського журналу "Правда" (1890–1891 рр.). Обидва засновували в містечках і селах читальні "Просвіти", активно виступали проти реакційного москвофільства. Зналися з відомими українцями І.Нечуєм-Левицьким, О.Кониським, С.Смаль-Стоцьким, О.Терлецьким та ін.

Про все це йдеться в низці статей Р.Кирчіва, опублікованих у наукових журналах, збірниках та газетах. Імена славних уродженців Корчина вчений увів в українські енциклопедичні видання. Богдарові Кирчіву присвятив книгу "Один з подвижників (о. Богдар Кирчів)" (Дрогобич, 1996). Опублікував і листування Кирчівих із І.Франком, яке рясніє докладними примітками. У них роз'яснено кожен факт, про який говориться в тексті, конкретизовано пов'язані з ним події в суспільному чи особистому житті авторів, розкрито всі згадані імена тощо. Тобто зроблено все, щоб це інформативно насичене першоджерело було придатним для наукового вжитку.

Важливо, що з указаних публікацій Р.Кирчіва можна дізнатися не лише про життєписи його родичів. Досліджуючи їх, вчений привідкрив для

читачів чимало сторінок з різних ділянок нашого українознавства.

Передусім це стосується франкознавства. Р.Кирчів з'ясував, що контакти Павла й Богдара Кирчівих із І.Франком були тривалими і стосувалися багатьох сфер його життєдіяльності. Тобто йдеться про малознані особи із близького оточення І.Франка, з якими той співпрацював, ділився своїми поглядами, міркуваннями, нагальними суспільними й особистими проблемами тощо. Відтворення їхніх наукових, літературних, політичних контактів є доконечним для створення справжньої наукової біографії відомого письменника.

До прикладу, Романові Федоровичу вдалося віднайти факти участі вчителя і священника Кирчівих у зборі, який проводив І.Франко, першоджерельного народознавчого матеріалу для подальших досліджень. Вони надсилали йому свої записи приповідок, календарних пісень, звичаїв, а також пам'ятки стародруку, збірки богослужбних пісень тощо. Павло Кирчів навіть вдавався (жартуючи, звичайно) до своєрідного "торгу" зі знаменитим літератором: чергові записи "кільканайцяти людських пісень" обіцяв надіслати в дарунок за критичну оцінку І.Франка його літературних спроб¹². Ці та інші факти збагачують відомості про історію створення деяких Франкових праць, наприклад, фундаментального шестикнижжя "Галицько-руські народні приповідки", видання творів Ю.Федьковича та ін.

Прояснює дослідник і малознаний період у біографії Каменяра, який пов'язаний з його усуненням (за гостру критику угодництва народоців) від культурно-просвітницького життя в Галичині. Роман Федорович звертає увагу на розлогі відомості в листуванні Б.Кирчіва про відповідні акції в захист І.Франка поступової молоді. Зосібна, про лист-ультиматум до старшого покоління галицьких дячів, який написали від імені "Академічного братства" Б.Кирчів та В.Шухевич¹³. Під тиском студентства І.Франко був відновлений у редколегії часопису "Зоря".

¹¹Кирчів Р. Іван Франко і брати Кирчіви: листування // Записки Наукового товариства ім. Шевченка: Праці філологічної секції. – Львів, 1996. – Т. 229. – С. 389.

¹²Кирчів Р. Іван Франко і брати Кирчіви: листування... – С. 410.

¹³Там само. – С. 395–396, 404–405.

Узагалі, з питань громадсько-культурного життя того часу Р.Кирчів подає особливо багато оригінальних зауваг та нових фактів. Це, до прикладу, його характеристики міжгрупових та міжпартійних взаємин, роз'яснення гарячкових спроб тогочасної української громадськості вирішити нагальні національні питання. Докладно відтворено настрої, сподівання студенської молоді, наголошено на її особливій активності в культурно-політичному житті. Торкається автор історії товариств “Просвіта”, періодичних видань, народознавчого руху кін. ХІХ ст. та ін.

У пам'яті краян учений відновлює деякі сторінки з минулого села Корчина. Одним із його переконань є твердження про потребу знати не лише подвижників загальнотеренового чи регіонального масштабу, а й тих сільських інтелігентів, які зі самозреченням працювали над просвітою, культурним і моральним поступом своїх односельців. Тому низку статей він присвятив історії шкільництва, в яких розкрив жертвну працю вчителів Корчина кін. ХІХ – І-ї пол. ХХ ст. – Романа Левицького, Івана та Кароліну Гавранів, священника Івана Довжанського (приятеля М.Шашкевича та М.Устияновича)¹⁴.

Відтворив й історію спорудження шкільного будинку, де виступав І.Франко. На поч. 80-их рр. будівлю взято під охорону держави, передбачалося відкрити в ній краєзнавчий музей. Та у 2003 р. в періодиці натрапляємо на відчайдушний крик-обурення вченого фактом цілковитого знищення цієї споруди. Його неодноразові виступи в пресі з доказами історичної значущості цієї пам'ятки шкільництва ХІХ ст., листи, розмови з керівництвом села й району так і не пробрили стіни байдужості та бездуховності¹⁵.

У контексті досліджень долей братів Кирчівих Роман Федорович подає деякі причинки з такої ділянки, як федьковичіана. Він висвітлює історію популяризації творів поета на Буковині (зок-

рема редакцією газети “Буковина”), установлює першість чи почерговість у виданні деяких його творів і біографічних даних. Особливо важливою є дослідницька знахідка непоміченого досі життєпису Ю.Федьковича, яку підготував Павло Кирчів і опублікував у збірнику “Різдвянка” (1890). Відштовхуючись від рукописних матеріалів, учений з'ясував неабияку цінність цієї біографії: вона містить розповіді про українського поета, які записав Павло Кирчів у Путилові від його слуги¹⁶.

Розкриває Роман Федорович окремі моменти й з цілком неочікуваних наукових галузей, приміром, із музикознавства. З епістолярію Б.Кирчіва та В.Шухевича з О.Кониським та І.Франком він дізнався про цікаві факти з історії створення знаменитої молитви-гімну “Боже, Великий, єдиний” О.Кониського та М.Лисенка.

Дослідник здогадується, що поява цього твору, можливо, якимось пов'язана з підготовкою львівською молоддю видання збірника патріотичних пісень українських поетів та композиторів. Від імені студентства Богдар Кирчів звернувся до О.Кониського з проханням надіслати свої твори й залучити до цієї справи М.Лисенка. Через декілька місяців, як указує Роман Кирчів, О.Кониський в одному з листів уже говорив про новостворену “Молитву”: просив Богдара Кирчіва посприяти її виданню у Львові. Опираючись на ці та інші письмові дані, учений установив точнішу дату першої публікації “Молитви” – червень 1885 р.

Цікаво, що спочатку музичний твір був написаний для дітей. Цей факт Роман Федорович осмислює так: “Розшматована поміж іноземними загарбниками Україна тоді переживала один із найпохмуріших періодів своєї трагічної долі: народ її вкрай пригноблений, під заборонаю рідна мова. Тому зойком вирвалося це молитовне звернення у двох великих Українців. І вкласти його

¹⁴Кирчів Р. Будинок, в якому виступав Іван Франко // Радянська Верховина.– 1984.– 26, 28, 31 липня; Його ж. Реліквія карпатського села // Вільна Україна.– 1986.– 7 вересня.

¹⁵Кирчів Р. Вони б не дозволили руйнувати храми // Просвіта, 2003.– Ч. 11.

¹⁶Кирчів Р. Федьковичіана Павла Кирчіва // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія.– Чернівці, 2008.– Вип. 394–398: Зб. наук. праць на пошану проф. Богдана Мельничука з нагоди його 70-річчя.– С. 25–31.

хотіли вони передусім в “неложній уста” дітей, від яких Всевишній найскорше міг почути благання”.

Згодом автори гімну-молитви, після зауважень про складність музики для маленьких співаків, переробили його на жіночі голоси¹⁷.

Окрім дослідження творчого й життєвого шляху Богдара і Павла Кирчівих, Роман Федорович уважав прямим своїм обов'язком віднайти їхні поховання. У 1996 р. він поїхав на Яворівщину, на місце колишнього села Курники, де жив і був похований Павло Кирчів. На поч. 40-их рр. ХХ ст. у цьому густонаселеному пункті “визволителі” “возвели” військовий полігон і від села та цвинтаря залишилася моторошна пустка.

Та в Романа Федоровича все ж жеврїла надія, що вдасться натрапити хоч на якісь сліди могили. За допомогою вчителя сусіднього села Івана Мухи знайшов місце сільського цвинтаря, але без будь-яких його ознак – ні пам'ятників, ні надгрібків. “Тільки, коли ходити по цьому місці, в густих заростях барвінку можна відчутти ледве виступаючі горбики”, – з боєм свідчить Р.Кирчів. Тоді ж, вперше після півсотлітньої перерви, на сплюндрованому кладовищі священник Петро Зеленюха відправив панихиду за всіма тут похованими. Під впливом жахливих вражень від поїздки Р.Кирчів подає в районні й обласні газети низку пропозицій, вимог, спрямованих на збереження пам'яті про тих, хто жив і навечно лишився в цій землі. Він говорить про потребу позначити знищені села, хутори, церкви та цвинтарі, щорічно з процесіями вшановувати померлих, збирати документальний матеріал про цей черговий комуно-радянський вандалізм¹⁸.

Шукав Роман Федорович і могилу Богдара Кирчіва в с. Довгому біля Моршина. У цьому допомогла йому старенька жінка, яка пригадала, що колись мати показала їй грїб того отця, що вінчав її. Та біля старої чершні, де б мало бути його поховання, серед розрослих кущів вони за-

ледве побачили ребро вгрузлого в землю надгробного каменя. “Жінка принесла з дому лопату, ми відкопали цей камінь і переконалися, що це був надгробник Б.Кирчіва”¹⁹.

Згодом за допомогою “Просвіти” с. Довгого і Моршина та працівників Стрийського краєзнавчого музею було впорядковано могилу, а на стіні сільської церкви, де сто років тому правив Б.Кирчів, встановлено меморіальну таблицю²⁰.

Отож, для збереження пам'яті сільських подвижників просвіти й культури, громадян-патріотів, своїх родичів зроблено чимало. До речі, піднявши й опрацювавши великий пласт архівних та рукописних матеріалів, дослідник з'ясував і ще одне питання, яке так зворушувало його в дитинстві.

В одному з листів до І.Франка він помітив речення, яке Богдар Кирчів, написав принагідно, уже після підпису, пригадавши собі щось: “Ага – Олекса, Кость, Батько і Мама хорі кланяються Вам, згадуючи того пана, що в хаті був як своя дитина” [виділення. – В.Б.]. Отже, письмово підтвердився родинний спомин і про гостювання І.Франка в оселі Кирчівих.

Наукові дослідження, популярні статті Романа Федоровича про багатоглядну діяльність Богдара і Павла Кирчівих пересновані проникливими спогадами та виваженими роздумами людини, за плечима якої багато пережитого. Читаючи їх, мимоволі замислюєшся й сам.

Час до часу ми гортаємо старі сімейні альбоми. За кожною пожовклою світлиною – людина і її життя, сповнене надій та переживань за свої й суспільні проблеми. Вони, наші предки, свідомо або й ні, творили маленький відтинок літопису свого села чи містечка.

На рідних, та незаних нам обличчях зупиняємо погляд. На мить. І закриваємо альбом, і ставимо його на звичне місце...

Роман Кирчів не поставив, а відкрив його для небайдужих до історії рідного краю і її творців.

¹⁷Кирчів Р. Один з подвижників...– С. 35–39; Його ж. Молитва за Україну // Літопис Червоної Калини.– 1995.– Ч. 1–3.– С. 10–11, 25.

¹⁸Кирчів Р. Курники – українське Лідіце // За Вільну Україну, 1996.– 24 грудня; те ж у: Яворівський голос, 1997.– 25 січня.

¹⁹Кирчів Р., Кирчів Ф. Один з подвижників...– С. 57.

²⁰Кирчів Р. Автор популярної пісні // Український альманах.– Варшава, 2000.– С. 160; Грицай А. Відродження традиції // Мета.– Львів, 1995.– Ч. 10.